

Frankfurt i maj 1985

Av Anders Kjellström

Kära vänner!

En av fördelarna med att vara lågavlönad universitetslärare i Sverige är att arbetet ger möjlighet till resor och besök på andra universitet. Maj månad i år tillbringade jag på Johann Wolfgang von Goethe universitetet i Frankfurt.

Redan första veckan kastades jag in i den pågående historiska och rätts-historiska konflikten. Den gäller den grundläggande tolkningen av 1900-talets tyska historia, och har skapat en debatt med kraftiga motsättningar. Den traditionella synen betonar de tvåra kasten och de stora olikheterna mellan de olika tidsperioderna. Weimarrepubliken är kvalitativt skild ifrån kejsartiden och efter Weimartiden sker ytterligare ett brott i och med nazitiden. Vidare sker ett nytt kvalitativt språng i samband uppkomsten av DDR och BRD. Den här uppdelningen har givit upphov till lämpliga rubriker i alla historieböcker och bakom ligger tanken på en mycket diskontinuerlig utveckling.

Tänk om det är tvärtom. Tänk om det egentligen är så att 1900-talets tyska utveckling präglats betydligt mer av kontinuitet än av diskontinuitet? Vad kan tala för den senare synen? Olika faktorer, först den historiskt källkritiska.

Varje tidsperiod var tvungen att med kraft ta avstånd ifrån den närmast föregående, så var ex. vis Weimarrepubliken tvungen att hävda att den utgjorde ett klart brott mot kejsartiden. På samma sätt måste nazisterna hävda att de utgjorde ett helt nytt skede i historien och att ett nytt rike började i januari 1933. Samma avståndstagande mot det förflutna gäller självfallet också BRD och DDR. Som forskare vet man dock att om det är någonting man måste vara misstänksam emot så är det vad en historisk period säger om sig själv eller om perioden närmast föregående.

Om vi alltså bortser ifrån alla floskler och ser vilka grundläggande lagar som gällt i Tyskland under 1900-talet ser man ett annat mönster. Inom civilrätten har BGB gällt sedan den 1 januari 1900. Den gällde såväl i den Wilhelmska monarkin som under den republikanska Weimartiden. Den gällde under

nazitiden och den gäller i nuvarande BRD och den gällde i DDR fram till och med 1975. Samma förhållande gäller i stort sett även med straffrätten. Hur förklarar man så detta? I DDR som verkligen betonar diskontinuiteten i utvecklingen säger på följande sätt om civilrätt, straffrätt och processrätt, »Andererseits wiesen z. B. Teile des Bürgerlichen Gesetzbuches (BGB), des Stragesetzbuches (StGB) und der Straf- und Zivilprozessordnungen einen so hohen Verallgemeinerungsgrad aus, dass sie in der Praxis der Rechtsprechung im Geiste der neuen Ordnung angewendet werden konnten.« (Siegfried Wietstruk, Neue Macht schafft neues Recht, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin 1980, sid 89).

Men, invänder någon, rättspraxis då, skiljer inte den sig mellan de olika perioderna? Både ja och nej. Det har gjorts undersökningar när det gäller civilrättsdomar under nazitiden och det visar sig att 95% är så att säga normala (utfallet och processen skulle varit likartat idag) och att endast 5% är icke-normala. De flesta av dessa gällde tvister mellan s.k. arier och judar.

När det gäller vår syn på nazitidens rättssystem brukar vi alltid ta fram Nürnberglagarna (raslagarna) och Volksgerichtshof (Hitlers politiska domstol) och glömmer den juridiska vardag som åklagare, domare och advokater hade i de tyska småstäderna. Hur har denna vardag skilt sig åt i de olika perioderna?

Men för tusan invänder någon annan, koncentrationsläger och tortyr, där måste väl finnas en diskontinuitet. Jodå det är riktigt. Man får aldrig hävda kontinuitetstesen så kraftigt att man legitimerar eller förminskar det nazistiska barbariet. Dock, det sistnämnda låg till stor del utanför det traditionella juridiska området. I Tyskland använder man termen Dubbelstat för att markera skillnaden. Småtjuven, bedragaren och hälaren fick i stort sett sin traditionella rättegång och påföljd under såväl Weimartid, nazitid och efterkrigstid. Skillnaden var naturligtvis de politiska brotten, vid dessa försvann statens motståndare i natt och dimma helt vid sidan av det vanliga rättsliga systemet, därav begreppet dubbelstat.

Vad som är reaktionärt eller progressivt, höger eller vänster i denna debatt är svårt att avgöra, men det var befriande att hamna mitt i en Centraleuropeisk debatt vars intensitet och allvar jag aldrig upplevt i Sverige.

Det finns annat att se och göra i Frankfurt också. Universitetet heter ju Goethe-universitetet eftersom Johann Wolfgang föddes här 1749. Huset har rekonstruerats efter kriget och är idag museum. Det är ett gammalt borgarhus i centrala delen av Frankfurt. Där finns trots turismen en stillhet och ett lugn i det gamla huset och man kan strosa omkring och läsa på ryggar i biblioteket. Den som sticker ut näsan genom fönstret kastas abrupt ut i en annan värld. Det som fångar blicken är Commerzbanks enorma byggnad som fullständigt övertrumfar det lilla Goethe-huset. I ett annat fönster ser man krogen mitt emot. Den heter inte något på Gasthaus, utan S:t Johns Inn. Där är man

Johann Wolfgang von Goethe.

välkommen om man har American Express eller något annat plastkort. Över alltsammans såväl Goethe-Haus som Commerzbank, dundrar de amerikanska transportplanen med manskap och material till sina olika baser. Jag går en sväng tillbaks in i biblioteket och undrar vad gamle Johann Wolfgang skulle säga om han såg alltsammans.

Första maj. Det var med spänning jag drog ner i Centrum för att se på hur en tysk första maj gick till. Jag hade huvudet fullt med bilder ifrån den sena Weimartiden då blodet flöt på gatorna första maj i konflikten mellan vänstern och nazisterna. Förhoppningsvis skulle allt vara annorlunda idag. Det var det. Cirka 12.000 deltog i fackföreningarnas demonstration, av dessa var cirka 80% utlänningar. Det var greker, turkar, kurder och iranier som dominerade demonstrationen. De tyska deltagarna var splittrade i tre grupper. En grupp utgjordes av unga socialdemokrater, en annan utgjordes av olika grupper till vänster om SPD. Tidvis såg deras del av demonstrationen ut som en karneval för trasproletariatet.

Slutligen var det de traditionella fackföreningsfolket, eller gråsossarna som vi skulle säga. De sistnämnda var inte många. De järnvägsanställda (Frankfurt har Europas största järnvägsstation) kom i en speciell avdelning, de var tolv (12) stycken. Med andra ord, den traditionella tyska arbetarklassen deltog överhuvudtaget inte i demonstrationen. Detta skrämde mig. Jag blev rädd och tänkte att om inte fackföreningarna kan mobilisera folk nu när arbetslösheten är 10%, när skall de då kunna göra det? Detta följdes av en annan fråga, hur skall det gå i valet i Nordrhein-Westfalen om en och en halv vecka?

Jag var övertygad efter demonstrationen i Frankfurt att SPD skulle göra ett förlustval. I valet den 12 maj fick de en framgång som aldrig förr, egen majo-

ritet med 52% av rösterna. Så fel hamnade jag därför att jag drog slutsatser av vissa empiriska fakta utan att förstå den helhet inom vilken jag befann mig. Det var en nyttig personlig upplevelse.

Sent en skön majkväll satt jag och drack cognac med ett högt polisbefäl i distriktet. Vi gick igenom det mesta, allt från rättssamhälle till våld mot polisman. Han berättade för mig vad han såg som det stora problemet, nämligen att makten inte var identifierbar. Den dolde sig i en dimma där ingen enskild individ, företag eller myndighet klart kunde utpekas. Detta skapade en frustration hos medborgarna, mot vem skulle de vända sin vrede? I det läget fanns bara den enskilde polismannen som fick ta hela rasket i form av stenar och smädelser. Detta blir vanligare och vanligare i ett samhälle där makten inte kan konkretiseras. Jag höll helt med. Vi tog en cognac och en kaffe till och sedan blåste vi i en alkotest för att se vem som var mest berusad. Det blev rysligt grönt. Där fanns bara några gula kristaller, men vi beslöt att ta en omgång till. Så gjorde vi och skälade för att makten måste kunna identifieras. Detta var såväl ett demokratiskt som ett polisiärt krav.

Aulan fylldes. Publiken var något äldre än de vanliga studenterna, medelåldern var snarast över än under 25. Det var ett förväntansfullt sorl bland publiken då han träder in för att hålla sin offentliga föreläsning. Han ser ut som en typiskt grånad professor upp emot de sextio, men trots detta är han redan en legend, Jürgen Habermas. Han börjar försiktigt sin föreläsning om bl.a. Georg Henrik von Wright och fortsätter med rättspositivismen. Det är svårt att höra vad han säger, han har ett lätt talfel. Detta gjorde att alla lyssnade koncentrerat. Någon gjorde ett inlägg, Habermas log, sade att det var tänkbart, men... och så motbevisade han inlägget fullständigt och elegant. Jag kände mig efter föreläsningen som en som fått se de stora elefanterna dansa. Jag såg studenterna strömma ut från föreläsningen och i mitt bakhuvud kom två bilder som jag sett på historiska muséet dagen före. Den ena var från den 10 maj 1933. Studenterna bränner böcker på Römerplatz i centrala Frankfurt. Där förintades verk av Heine, Marx och Freud. Den andra bilden var också av en grupp studenter. De stod utanför Frankfurterskolans byggnad med plakat riktade emot »den judiskt-marxistiska försumpningen av den tyska anden«.

Bilderna försvinner. Jag följer med strömmen av studenter och yngre lärare till studentfikat. Vi tar oss en öl och sätter oss vid ett bord utomhus och startar en diskussion om allt från Thomas Mann till Nina Hagen.